

İNSAN İHTİYAÇLARI TEORİSİNİN PERSPEKTİFİNDE ERMENİSTAN – AZERBAYCAN: KARABAĞ SORUNU

In The Perspective of The Theory of Human Needs: Armenia - Azerbaijan Karabakh Conflict

Qasım QURBANOV

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, Sakarya/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6301-515X>

ÖZET

Bu makalede Ermenistan ve Azerbaycan devletleri arasındaki Karabağ sorununun çözümüne engel olan etken olarak tarafların giderilmeyen ihtiyaçlarının çatışmanın yaranmasında ve çözüme ulaşma yolunda önemi açıklanmaktadır. Güvenlik ve Kimlik ihtiyaçlarının ve bu bağlamda güvensizlik duygusunun çatışmanın çözüme ulaşmasında rolü incelenmektedir. Çatışmanın gerek iki komşu devlet arasında gerekse de bölge jeopolitiğinde neden olduğu sorunlar çatışmanın çözüme ulaştırılmasının önemini göstermektedir. Çalışma, bunu göz önünde bulundurup yapılan çözüm önerilerine de değinerek çatışmanın mutlak pozitif sonuca ulaşmasında ihtiyaçların giderilmesi ve güven duygusunun oluşturulmasının gerekliliğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan İhtiyaçları Teorisi, Karabağ Sorunu, Kimlik ve Güvenlik İhtiyacı.

ABSTRACT

This article aims to clarify the importance of unmet needs of each two sides which effected on emerging and solving process of Karabagh conflict between Armenia and Azerbaijan. The role of security and identity needs and on this context a sense of insecurity is scrutinized as the main way of conflict resolution. The problems caused by the conflict both between the neighboring states and in the geopolitics of the region show the importance of resolving the conflict. The study emphasizes the necessity of resolving the needs and creating a sense of mutual trust in order to achieve the absolute positive result of the conflict, by considering this and also mentioning the proposed solutions.

Key Words: Human Needs Theory, Karabagh Conflict, Identity and Security Need

1. GİRİŞ

Sovyetlerin dağılması ve Yeni Dünya Düzeninin oluşmaya başladığı dönemde patlak veren şiddet olayları ve çatışmalardan biri de Kafkasyanın kördüğümülerinden olan Karabağ sorunudur. Karabağ sorunu 1980-lerin sonu 1990-ların başında bir çatışma olarak karşımıza çıksa da, tarihi açıdan geniş bir özgeçmişe sahiptir. XIX yüzyılın başlarından itibaren Rusyanın işgal ettiği bölgeler arasına dahil olan Azerbaycan topraklarında Rus ideolojisinin güçlendirilmesi için Ermenilerin yerleştirilmesi politikası yürütülmüştür.¹ Bu kapsamda bölgede nüfus olarak çok az bir kısmı oluşturan Ermeniler zamanla yapılan göçler sonucunda sayıları hatırı sayılır bir düzeye ulaşmıştır. Böylelikle de göç ettikleri topraklara hakk iddiası ileri sürmeye başlamışlar. Sonuçta yerli halkla şiddet olayları yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Yerleştikten ve bir toplum olarak kendilerini hazırladıktan sonra Ermeniler Rusya aracılığıyla politikalarını yürütmeye çalışmışlardır. Tabii burada arada 1918-1920 yılları arasında 2 yıla yakın bağımsızlık dönemi dışında 1990'lara kadar süren bölgede 200 yıllık Rus işgali çatışmanın yaranmasında olduğu gibi gelişmesinde de rol oynamıştır. Toplum olduktan sonra İnsan İhtiyaçları Teorisinin de temel parametrelerinde olduğu gibi ihtiyaçlarını temin etmeye koyulmuşlardır. Bu ihtiyaçların temin edilmeye çalışmasıysa Azerbaycan tarafının haklarını ihlal etmiştir. Uzlaşma şeklinde yürütülmeyen çalışmalar taraflar arasında unutulması zor şiddet olaylarına neden olmuştur. Bu durum da çözüme en büyük engel olan etkenlerden olarak tarafların birbirine duyduğu güvensizlik duygusunun oluşmasıyla izlenilmiştir.²

¹ İsmayıl HACIYEV, 'XX. Yüzyıl Başlarında Azerbaycan'a Yönelik Ermeni İddiaları ve Yapılan Katliamlar (Rus Belgeleri Işığında)'. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Güz2017, Cilt 18, Sayı 40, ss 159-161.

² Yunus Ekici, 'Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu'. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Mart 2017, Vol. 2, No. 1, ss 63-68.

Özellikle yapılan soykırım ve ölüm olaylarının hususi şiddet kullanılmakla yapılması bu halin yaranmasına sebebiyet vermiştir.

Çalışmada Çatışma Çözüm yöntemlerinden biri olan İnsan İhtiyaçları Teorisinin perspektifinde Ermenistan – Azerbaycan: Karabağ sorununu incelemektedir. Teoriye göre temin edilmeyen ihtiyaçlar çatışmaların kaynağında yer almaktadır. Çözülmesi içinse sorunun ana nedenleri bulunup incelenmeli ve ihtiyaçların giderilebilmesi için uygun model bulunmalıdır. Teorinin temeli ve içeriği ilk bölümde anlatıldıktan sonra giderilmemiş ihtiyaçların hangileri olması ile ilgili teori ikinci bölümde Karabağ sorununa uygulanmaya çalışılmıştır. Teori çerçevesinde sorunun çözülme nedeninin güvensizlik duygusu olduğu ve bunun da toplumların güvenlik ve kimlik ihtiyaçlarının giderilmemesiyle ilgili olduğu ortaya koyulmaktadır. Çatışmanın yaranma ve gelişme temeli olmakla beraber, ihtiyaçların çözüm çalışmalarının sonuca vardırılmasına da engel olduğuna değiniliyor. Çatışmanın son bulmasına engel olduğu için bu ihtiyaçların karşılıklı olarak giderilmesi gerektiği, sorunun çözülmemesinin ve çözüm önerilerinin kabul edilmemesinin esas nedeni olarak taraflardaki kimlik – güvenlik ihtiyacı, güvensizlik duygusu üzerinde durulmuştur.

2. ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE YÖNTEMLERİ

Soğuk Savaşın sona ermesi ile değişen dünya düzeni aynı zamanda kendini çatışmalarda da göstermiştir. İki kutuplu sistemde ve güçlü otoriteler çerçevesinde bastırılan farklı farklı sorunlar patlak vermiştir. Bu da bilimcileri Yeni Dünya Düzeni ve onun kapsamında oluşan çatışmaları çözme teorileri üzerinde çalışmalar yapmaya zorlamıştır. Bu çalışmalardan biri de çatışmaların çözülmesinde ihtiyaçlar ve onların teminine yönelik teori çalışmasıdır. Çatışma Çözümünü, Peter Wallenstein ‘Çatışan tarafların anlaşmazlıklarını sona erdirmek, birbirlerini varlıklarını taraf olarak tanımak ve birbirlerine yönelttikleri bütün şiddet olaylarının durdurulması için oluşturmaya çalıştıkları anlaşma durumudur’ şeklinde tanımlamaktadır.³ 1990-lar sonrası SSCB’in dağılmasıyla kuvvetlenen çatışmalarda sorunun ihtiyaçların temin edilmemesi üzerine olduğuna dair İnsan İhtiyaçları Teorisi geliştirilmiştir. Ermenistan - Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun çözüm yollarıyla ilişkili olarak sorunun teorik yapısı İİT üzerinden açıklana bilir. Bunun için öncelikle teorinin temelini açıklayıp, daha sonra Karabağ sorununda çözüme yardım olanakları göz önünde bulundurup uygulamak gerekiyor.

Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde önemi daha da artan çatışma çözüm teorileri 3 yöntemden oluşmaktadır. Makalede uygulanması mümkün olduğu gösterilmeye çalışılan İnsan İhtiyaçları Teorisinden başka Çatışma Dinamikleri ve Rasyonel Hesaplamalar yöntemleri de var. Lakin bu yöntemler uygulamaya çalışılan çatışma için boşluklar da içermektedir.⁴

İİT’den sonra uygulanma olanağı en yüksek olan yöntem Çatışma Dinamikleri yöntemidir. Bu yöntem sorun çerçevesinde iki tarafın şiddet uyguladığı şartlarda uygulanması, üçüncü tarafların soruna dahil olması ve kopmuş diyalog vasıtalarını onarmasını benimsemiştir. Dağlık Karabağ sorununun çözümü için de diyalog ve görüşmeler yapılıyorsa, neden bu yöntem kullanılmıyor, ya da sonucu getirmiyor sorulursa, yöntemdeki boşluk yüzeğe çıkar. Bu yöntemin boşluğu çatışmanın ortaya çıkma nedenini tam olarak açıklayamayışı ve bu yönde de çözüm çalışmalarına uygulanamaması şeklinde anlatıla bilir. Rasyonel Hesaplamalar yöntemiye, bu sorunun neden ve koşullarını incelemekten daha uzaktır. Öyle ki, Rasyonel hesaplamacılara göre tarafların rasyonel hesaplamalarının sonunda sorun çıkar ve karşı taraf da aynı şekilde adım atar. Daha sonraysa sorun çatışma ve savaşa dönüşür. Yöntemin esas boşluğuysa, sorunun kapsamını az dikkate alması ve çözümü için yapılan görüşmelerin çok kısa zamanda çatışmayı çözüme ulaştırmak üzerine yönelmesidir.⁵

Uygulanması üzerinde durulan İİT diğerlerinden farklı olarak çatışmaların kaynağına ve çıkma nedenlerine yönelmektedir. Bu yönelmeyle birlikte nedenin ihtiyaçların karşılanmaması olması sonucuna varmaktadır. Diğer bölümlerde değinilecek Ermenistan - Azerbaycan görüşmelerinin ve çözüm tekliflerinin neden sonuç vermediğini, görüşmecilerin bir-birlerinin ihtiyaçlarını temin etmemesi ile açıklanıyor. Bu yönleri göz

³ Peter Wallenstein, ‘Understanding Conflict Resolution: War, Peace, and the Global System’. London: Sage Publications, 2002.s.8

⁴ Ferda Fahrioğlu, ‘Güvenlik ve Kimlik Bağlamında İnsan İhtiyaçları Teorisi’nin Türkiye’deki Kürt Sorunu’na Uygulanması’. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, ss 9-10

⁵ Peter Wallenstein, ‘Understanding Conflict Resolution: War, Peace, and the Global System’.London: Sage Publications, 2002.s. 44-49.

önünde bulundurulmuş çalışmada İİT yönteminin kullanılması üzerinde durulmuş, bu açıdan sorunun nedenleri ve çözüme engeller anlatılmıştır.

3. İNSAN İHTİYAÇLARI TEORİSİNİN TARİHSEL YAPISI

İhtiyaçlar kavram şeklinde XX yüzyılda ortaya çıksa da aslında teoriyi oluşturan fikirler çok eskiye dayanmaktadır. Bu yüzden de teoriyi daha iyi açıklaya bilmek için ihtiyaç anlayışının tarihen nasıl algılanıp geliştirildiğine değinmek gerekiyor. Dünya tarihini ve bilimini etkileyen fikirler farklı zamanlarda ve farklı düşünürler tarafından açıklanmaya çalışılmıştır.

Sigmund Freud insan motivesinde arzu ve acılardan bahs ederken bunun kökünün Epiküre dayandığını belirtir. Arzu ve istek ayrımını yapan Lock insanın acı çekmesini arzu eksikliğiyle bağlar. Bu yüzden acı çekmemek için isteklere sahip olunmaya çalışılmasını normal durum olarak kabul eder.⁶ Daha sonra bu fikirleri biraz daha ilerleten Hegel ihtiyaçları aynı zamanda topluluklara da ait etmiştir. Hegel için "ihtiyaçlar sistemi" vardır ve bu sisteme bağlı olarak önce insanlar ihtiyaçları için çalışır, daha sonraysa bu çalışma genişleyerek toplumların da isteklerini kapsar. Marks'a göre ise bireyin ihtiyacı "ihtiyaçlar sistemi" çerçevesinde toplumun ihtiyaçlarına bağlıdır ve aynı zamanda izole edilerek analiz edilememesi gereklidir. Marks ihtiyaçların "tarih yaratma" koşullarını temin edecek şekilde olması gerektiğini belirtmiştir. Kapitalizmin "yeteneğe göre"sini "ihtiyaçlara göre" sloganına değiştirmiştir. Sartre de ihtiyaçları gelişimin temeli gibi göstermektedir.⁷ Düşünürlerin bu fikirleri tarihi gelişim ve içerik açısından ihtiyaç kavramını anlatmakla gelecek teoriler için de bir özü oluşturmuştur.

4. İNSAN İHTİYAÇLARININ TEORİLEŞME GELİŞMESİ

Bu konudaki fikirler 1943'te Maslounun yayınladığı makaleyle daha da ilerletilmiştir. Böylece artık sistem olarak ele alınan ihtiyaçlar bazen hayvanlarla karşılaştırılmış, bazen de doğru-yanlış ihtiyaçlar olarak analiz edilmeye çalışılmışsa, şimdi artık teorileşmeye doğru en önemli adımlardan biri atılmıştır. Tartışmalardan sonra Maslou ihtiyaçları liste haline getirerek bir hiyerarşi oluşturmuştur. Sonra da bu hiyerarşiyi birlikte ihtiyaçların nasıl oluştuğu ve çatışmalara sebep olduğu üzere çalışmalar yapılarak sorun çözümlerinde uygulanmaya çalışılmıştır. Böylelikle de, Maslou kendisinden sonra ihtiyaçların teorileşmesini oluşturmuştur. Bu hiyerarşinin ve insan ihtiyaçları teorisinin temeli sayılan makale - "The theory of human motivation" 1943'te yayınlanmıştır.⁸ Bu makaleyle iyi bir teorinin insan ve onun bütün ihtiyaçlarını tam olarak belirtmesi gerektiği gösterilmiştir. Bu her hangi bir acısı olan yaranın bir organın değil tam vücut olarak insanın acısı olması ile açıklanıyor. Hiyerarşinin önemini ise Maslou ihtiyaçların bağlılığı ve bitmezliyi ile ilişkili anlatıyor. Maslouya göre insan ihtiyaçlarının belli bir sınırı olmadığı için hep elde etmek iç güdüsü ve kazanma isteğiyle yaşıyor. Bu da hiyerarşik bir kuruluşa neden oluyor. Toplumsal hale gelene kadar ihtiyaçları tamamlanan insanların giderek artan ihtiyaçlarının çatışmalara neden olduğu savunulmuştur.

Maslounun ihtiyaçları hiyerarşik şekilde bir piramitte anlatılıyor. Burada en önemli 5 ihtiyaç ve onların bağlılığından bahsediliyor: 1) fizyolojik 2) güvenlik 3) sevgi/ aidiyet 4) saygı/ itibar 5) kendini gerçekleştirme. Bu ihtiyaçları birinin tamamlanarak diğerine geçilmesi üzere anlatıyor Maslou. Daha sonra eleştirilerde de bu noktaya değinilecektir. Fizyoloji ihtiyaç insanın yaşamı için gerekli olan temel gereksinimleri kapsıyor. Yemek, yaşamak yeri ve s. bu gibi ihtiyaçların tamamlanmasından sonra insanın yaşamak için güvenli bir bölge ve muhit gereksinimi oluşuyor ve bunların temin edilmesi gerekiyor. Her bir insanın kendini tamamlama bilmesi için etrafındakilerin sevgisine ihtiyaç duyuyor ve bunun gerekli kıldığı aidiyet ihtiyacı vardır. Büyük oranda bu aid olmak ihtiyacı milletleri yok olma tehlikesine karşı birlikte yaşamaya mecbur eden ve birleşmenin merkezi rolü olan kimlik ihtiyacıyla açıklana bilir. Piramidin daha sonraki katında yer alan saygı ve itibar duyma ihtiyacı birey ve toplumun diğerleriyle birlikte yaşama bilmesi için gerekli olan en önemli etgendir. Temin olunmadığı takdirde genel olarak etnik milliyetçi çatışmalara neden olur ve şiddet kullanımı kaçınılmaz duruma gelir. Maslounun verdiği temel piramidin son bölümünü ise kendini gerçekleştirme ihtiyacı kapsıyor. Genel olarak toplumlar için bu durum özerklik ve ya bağımsız devletçiliklerin olması anlamına geliyor.⁹

⁶ Patricia Springborg, 'The Problems of Human Needs and the Critique of Civilisation'. London: George and Unwin LTD, 1981.ss. 26-29

⁷ Patricia Springborg, 'The Problems of Human Needs and the Critique of Civilisation'. London: George and Unwin LTD, 1981.ss. 130-139.

⁸ Abraham Maslow (1943a), 'Preface to Motivation Theory'. *Psychomatic Medicine*, January 1 1943, vol.5 no.1 85-92, s.85

⁹ Ferda Fahrioğlu, 'Güvenlik Ve Kimlik Bağlamında İnsan İhtiyaçları Teorisi'nin Türkiye'deki Kürt Sorunu'na Uygulanması'. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013. S 16-19.

İhtiyaçları istek, çıkar, strateji ve s.den ayırmak da gerekiyor. Bunu ihtiyaçların tam olarak ne olduğunu daha iyi anlamak için yapmak gerekiyor. Aksi taktirde ihtiyaçlarla karıştırılan istek ve çıkarlar daha büyük sorunlara neden olur ve çözülmesi de zor bir durum şeklini alır. Galtunga göre ihtiyaçlar istek ve arzularla karıştırılmamalıdır. Düşünürün fikrine göre, bütün isteklerin hayata geçirilmesi zorunlu değildir ve fark da burada ortaya çıkıyor. Çünkü ihtiyaçların gerçekleştirilmesi zorunlu bir taleptir. John Burton ise ihtiyaçları tanımlamak için öncelikle onları değer ve çıkarlardan ayırıyor. Yazara göre, ihtiyaçlar evrensel birer dürtülse, değerler fikir, alışkanlık ve geleneklerden oluşmaktadır ve genetik olarak bireyden bireye geçmektedir. Çıkarlar ise birey, etnik grup ve toplumların sosyal, siyasi, iktisadi ve d. istekleri olarak görülmektedir. Toplumlar bu şekilde çıkarları karşılamak için ihtiyaç ve değerleri ön plana çekiyor. Böylelikle de toplum bireyi savaştığı şeyin ihtiyaç, çıkar yoksa değer olduğunu kavrayamaz ve çatışmalar yarandığı durumlarda da yasalar öne çıkar. Çıkarlar aynı zamanda tartışıla bilirken ihtiyaçların tartışıla bilmesi olanak dışıdır.¹⁰

Azara göre çıkarlar üzerinde değişiklik yapıp, pazarlık edilmesi mümkünken, ihtiyaçlar üzerine bunları yapmak mümkün değildir. Kristian Bay ihtiyaç kavramını bireyin hayatta kalması için gerekli olan bütün gereksinimleri olarak belirtiyor. Aynı zamanda bireyin gerçekten hissettiği şeye ihtiyacı olması da ona ihtiyaç duyduğunu düşünerek sahip olmak için uğraşır. Bu da hem de bazen bir isteğin hiç bir ihtiyacı yansıtmadığını gösterir. İhtiyaçların aynı oranda önemi olması fikrine sahip olan Paul Sites de ihtiyaçları kendine göre 8 gruba ayırır: sorumluluk, teşvik, güvenlik, tanınma, adalet dağıtma, rasyonellik, anlam ihtiyacı, kontrol. Ona göre bireysel ihtiyaçların etkisi toplumaşmaya neden olur ve bu ihtiyaçlar topluluğu toplumsal güçlerin etkisinden daha fazladır. De Rucka göre tamamlanmayan ve çatışmalara neden olan ihtiyaçlar 6 gruba ayrılmalıdır. Bunlar: kimlik, tanınma, rasyonellik, saygı, otonomi, kontroldür. Nudlere göre de varoluşsal ihtiyaçlara 'kimlik' ihtiyacı eklenmelidir. Büyüme ihtiyacı ile birlikte toplum ve bireyler için potansiyeli yeteri kadar kullanabilmek için "kimlik" varlığı önemlidir. Tüm bu fikirlerde neredeyse tamamen ortak nokta olan 'kimlik' ve 'güvenlik' ihtiyacı yazıda açıklanmaya çalışılan sorunun da temelini bunlar olmasını destekliyor.¹¹

5. İHTİYAÇLARIN TEMİN EDİLMEMESİ NASIL ÇATIŞMAYA DÖNÜŞÜR ?

Böylelikle de, ihtiyaçların neler olduğu ve önemini anlıyoruz. Aynı zamanda da giderilmeyen ihtiyaçlar olduğu durumlarda da sorunlar ortaya çıkarak çatışmalara dönüşür. Bu çatışmalarda insan ihtiyaçlarının önemine Galtung şöyle değinmektedir: "temel bir ihtiyaç karşılanmadığında, toplumda karşıtlıklar meydana gelir. Bu karşıtlıklar hem toplumun içinde, hem de iki toplum arasında olmakla giderek büyür ve çatışmalar başlar". "Donma" ve "kaynama" olarak belirtilen metaforlara göre toplumlar ya bir birlerinden katılım eksikliği yaşar (bu durum "donma" haline aittir), ya da isyan ve silahlı çatışmalar şeklinde yer alırlar (bu durum da "kaynama" haline aittir). Toplumda harmoni sağlanması için istikrarın önemli olduğunu gösteren Burton çatışmaların analizi ve çözülmesinde insan ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve giderilmesinin önemine dikkat çekiyor. Sorunların kökünde ihtiyaçların temin edilmemesi olduğu bektilirken önemli olan bir nokta da ihtiyaçların bireyden gruba dönüşmesidir. Öyle ki, bireyler ihtiyaçlarının temini için gruplar oluşturur ve böylelikle olayları kontrol etmeye çalışır. Bu zaman da ihtiyaçları giderilmeyen gruplar çatışmaların çıkmasına neden olur. Nudlerse, giderilmeyen ihtiyaçlardan "kimlik" ihtiyacını var oluşun temeli olarak kabul eder.¹²

6. BAZI DÜŞÜNÜRLERİN İİT'E YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER

Aynı zamanda ideolojiler de ihtiyaçlar ve boşluklar üzerine yönelmektedir. Tüm ideolojiler diğerlerinin soruna yaklaşımına dikkat eder ve dokunulmayan noktaları kullanmaya çalışır. Böylelikle de, ihtiyaçların temini hem ideolojilerin temellerinden biri olur, hem de onların şekillenmesinde rol alır.¹³

İdeolojinin temellerine değinirken dokunulması gereken noktalardan biri de aynı zamanda kendisine yöneltilen eleştirilerdir. Tüm bilimsel teorilerin mükemmel olmadığı gibi, açıklayıp uygulamaya çalıştığımız İİT de tam anlamıyla mükemmel değil ve boşlukları mevcuttur. Bu boşlukları ortaya çıkarmaya çalışan bilimcilerden Rubenstein ve Yohan Galtungun fikirlerine göz atmakla teoriye yöneltilen eleştirileri

¹⁰ John Burton, 'Conflict: Resolution and Provention'. Londra: Macmilan Press, 1990, ss. 39-44.

¹¹ Ferda Fahrioğlu, 'Güvenlik Ve Kimlik Bağlamında İnsan İhtiyaçları Teorisi'nin Türkiye'deki Kürt Sorunu'na Uygulanması'. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013. S 20-22.

¹² Oscar Nudler, 'On Conflicts and Metaphors: Toward an Extended Rationality', John W. Burton(der.) Conflict: Human Needs Theory, London: Macmilan Press, 1990. (177-201).s.186

¹³ David J. Carroll, (et. al.), "Human NeedsRealism: A Critical Assessment of The Power of Human Needs in World Society", (Der.) Roger A. Coate, Jerel A. Rosati (Der.)ThePower of Human Needs in World Society. London: Lynne Rienner,1988.(257-274).ss.267-269

açıklamak mümkündür. Rubenstein ve Galtung genel olarak teorinin büyük oranda çözüm yöntemi olarak uygunluğunu kabul ediyorlar. Lakin bununla beraber uygulanma zamanı ortaya çıkan uygunsuzluklar olduğunu da belirtiyorlar. İlk olarak Galtungun eleştirdiği noktaya bakıldığında sorunlardan biri ortaya çıkıyor. Yazara göre bu durumda önemli nokta ihtiyaçları doğru şekilde belirlemektir. Bundan sonra neyin temin edilmediyi üzerine odaklanıla bilir. Burada karşı çıktığı noktaysa, ihtiyaçların tüm dünyanın ortaklığıyla deyil, yalnızca Batının iradesiyle belirlenip kabul edilmeye zorlanmasıdır.

Böyle olduğu zaman da her bölgenin kendine özgü özellikleri göz önünde bulundurulmuyor ve çatışmaya neden olan etgenlerin bulunması konusunda zorluklar çıkıyor. Bölgesel farklılıklarla birlikte ihtiyaçların zamanla farklı şekil ala bilmesi de Batı tarafından göz ardı ediliyor ve bu da bir şekilde çatışmanın çözülmesine engel oluyor. İhtiyaçlar konusunda önceliğin hangisine verilmesi de sorun yaratmaktadır. Batının kendine uygun olan bir diğer ihtiyaç öngörüsü ise fiziksel ihtiyaçların önceden tamamlanmasıdır. Fiziksel ihtiyaçları tamamlanmış olan Batı için bir sonraki ihtiyaçları tatmin etmeye yönelmek doğru olsa da, bunu dünyanın tamamına, özellikle de, ilerlemede geri kalmış 3. Dünya devletlerine uygulamak Batıda olduğu gibi mümkün değil. Galtunga göre Maslounun hiyerarşisinde de boşluklar vardır. Bu hiyerarşi de özellikle Batılı devletlerin kullandığı bir sistem ve tabandan zirveye doğru tamamlanarak gitmeyi öne sürdükleri için bireysel ihtiyaçların temin edilmediği yerde toplum olarak ihtiyacın karşılanmasına yönelmemeyi vurgulamaktalar. Bu da 3. Dünya devletlerinin "tamamlanmamış" ihtiyaçlarının yarattığı sorunları çözmede sorunlara neden olmaktadır.¹⁴ Aynı zamanda Batının İİT'i evrenselleştirmesine de eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirilerden biri olan Rubenstein'e göre evrensellik ve yerellik arasındaki farkı göz önünde bulundurarak 2 kavram arasındaki kopukluğu ortadan kaldırmak gereklidir. Sistemli çalışma taraftarı Rubenstein için sorunun sebebi yerel toplumlar ise ve sorunu çözecek olanlar da yerel kurumlarsa, yönetimler çözüm için öncelikle yerel ihtiyaçları göz önünde bulundurup, daha sonra evrensel ihtiyaçlara yönelmelidir. Yalnızca bu sistem İİT'de oturtulursa, bir teori olarak tam ola bilir ve çözüm yöntemi olarak uygulanabilir. İİT'e göre toplumlararası çatışmaların en büyük nedeni duyulan "güvenlik" ve "kimlik" ihtiyacıdır. Bunu devlet ve toplum üzerinde olma şeklinde açıklamak mümkündür. Tüm devletlerin varoluşsal öncüllüğü güvenliğini temin etmek ise, çatışma tarafı ola bilecek toplumlar için de mevcudiyetini koruya bilmek için en önemli etgen gibi birlik kimliğidir. Aynı zamanda bireylerin toplu olarak ihtiyaçlarını temin etmeye yöneldiğine baktığımızda kimlik ihtiyacının ne kadar önemli olduğu anlaşılıyor. David Hamburq ise bu kıyaslamayı "kendi ve öteki" şeklinde yapıyor. Kimlik ihtiyacı duyulan toplumdaki bireylerin birleşerek bir topluluk oluşturduğunu ve bu grubun "kendileşmesi" için kendine özgü simvolizeler seçildiği, bu seçilen simvollarla karşı aynı şekilde yaklaşmayanların ise "öteki" kabul edildiği ve "güvenlik ihtiyacı" duymaya mecbur edildiğini ileri sürüyor. Rubenstein'e kendine has bir şekilde devletlerin "güvenlik" ihtiyacının tam olarak ne ifade ettiğinin önemine yöneliyor. Yazara göre önemli olan nokta güvenliğin bir çıkar mı, yoksa yaşam koşullarının uygunluğu için bir ihtiyaç mı olmasıdır. Rubensteinin fikrinde kimlik ihtiyacı ise çoklu etnisiteden oluşan toplulukların birleşerek bir bütün olmaları için öncelikli şarttır. Eğer kimlik ihtiyacı temin edilirse, bir toplum da kendini güvende duyar.¹⁵

Böylelikle de, topluluk bir devlet içinde var ola bileceğini ve çatışmaya gerek olmadığını anlar ve bu şekilde karşı taraf - devletin güvenlik ihtiyacı da temin edilebilir. Bu da bir formada Maslounun "ihtiyaçlar hiyerarşiktir" ifadesini pekiştiriyor.

7. TEORİNİN KARABAĞ SORUNUNA UYGULANMASI.

Sovyetler Birliğinin dağılması ve yeni oluşan dünya düzeniyle Kafkasya da sıcak çatışmaların gözükteği bölgeler listesine düşmüştür. Tarihen var olan Ermeni - Azeri anlaşmazlığı yerini savaşa ve nihayetinde çözülmesi zor bir çatışmaya bırakmıştır. Çatışmanın nedenlerine değinmeden önceyse sorunun şekline bakmak gerek. Sorun Dağlık Karabağda yaşayan Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri arasında mevcut olan uzun süreli anlaşmazlığın sonucudur. İİT bağlamında bakıldığında, Ermeni tarafının kimlik tanınma ihtiyacı ve Azerbaycan tarafının devlet güvenliyi ihtiyacının öne çıktığı görülebilir. XIX yüzyılda Rusların bölgeyi işgali ve daha sonrasında bölgede yerli halkı kontrol etmek ve kendine dayanak sağlamak için Ermenileri bu topraklara göç ettirmesiyle sorunun bir temel noktasının esası yaratılmıştır. Bu göçler

¹⁴ Yohan Galtung, 'International Development in Human Perspective'. Londra: 1988. S 141-143.

¹⁵ Richard E. Rubenstein, "Basic Human Needs: NextSteps in Theory Development", *The International Journal of Peace Studies*, Spring Vol 6, Number1.

sayesinde bölgede sayı itibarıyla da konumu güçlenen Ermeniler zamanla bu topraklarda hakk iddia etmeye ve kendi bağımsız devletlerini kurmaya çalışmışlar.¹⁶

Ermenilerin tarihi "Büyük Ermenistan" ideolojileri de bu zamandan itibaren gerçekleştirilme yoluna koyulmuştur. Hatırlatalım ki, "Büyük Ermenistan" ideolojisi denizden denize: Karadenizden Hazara Ermenistan kurulması planıdır. XIX yüzyılın ortalarından başlayan anlaşmazlıklar zaman zaman daha şiddetli hal almış ve milletlerin bir birleriyle bağlantılarının koparak düşmanlaşmalarına neden olmuştur. İİT'e göre de bu çatışmada önemli rolü olan kimlik meselesinde "öteki" algısı bu şekilde yaratılmıştır. Böylece 2 milletin de hafızasına diğerini düşman olarak görmek ve varlığını tehdit eden toplum olma düşüncesi aşılanmıştır. Teoriye göre diğer bu türlü çatışmalarda olduğu gibi Karabağ sorununda da gerekli olan "seçilmiş travmalar" ve "seçilmiş zaferler" simgeleri kullanılmış ve milletlerin bir birlerine olan güveni sarsılmıştır.¹⁷

Sonuçta olaylar toplumların birlikte yaşama olanağının olmadığı düşüncesine gelinmesine neden olmuştur. Sorunun tarihen yaranma ve gelişimine dikkat edilirse, bu "travma" ve "zafer"lerin nasıl oluştuğunu ve sorun çözümüne nasıl etki ettiği görülebilir.

8. KARABAĞ SORUNUNDA GÜVENLİK DUYGUSUNA ETKİ EDEN "SEÇİLMİŞ TRAVMALAR" VE "SEÇİLMİŞ ZAFERLER" SİMGELERİ

Azerbaycan tarafı için bu travmalar daha 1800'lü yılların başlarından itibaren yaşanmıştır. 1805 yılında Karabağ hanlığının işgaliyle bölgenin idarisi rusların eline geçmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan topraklarının bölünmesi için devam eden Rus – İran savaşı da nihai sonunu 1828 20 Mart Türkmençay anlaşmasıyla bulmuştur. Bu anlaşma Azerbaycana 2 şekilde zarar vermiştir. Hem toprakları ikiye parçalanarak Rusya ve İrana birleştirilmiş, hem de şimdiki Karabağ sorununa doğru ilk adım atılmıştır. Anlaşmanın ertesi günü bölgede Ermeni vilayeti yaratıldığı ilan edilmiştir. Bin yıllardır bu toprakların kendilerine aid olduğunu iddia eden Ermenilerin 1978'te bölgedeki 150 yıllıklarını kutlamaları ise bu taleplerinin esaslı temeli olmadığını göstermektedir.¹⁸

Ermeni vilayeti yaratıldıktan sonra bir sonraki adım atılmaya başlanmıştır. Ruslar bölgede nüfuzlarını güçlendire bilmek için Ermenilerin sayısını arttırmaya çalışıyor ve bunun da Ermenilerin işine gelmesi durumu kolaylaştırıyordu. Böylelikle de XIX yüzyıl boyunca Osmanlı ve İrandan 140.000den fazla Ermeni Batı Azerbaycan topraklarında yerleştirilmiştir. Sonuçta nüfus dengesine önemli değişimler de görülmüştür. Bu sayı artımı da Ermenilerin bölgede devlet kurma isteklerini güçlendirmiştir. XIX yüzyıl sonlarında Ermeni milliyetçi Daşnak Sütyun partisinin hareketliliğinin artmasıyla silahlı çatışmalar da başlamıştır. Bu çatışmalar XX yüzyılın başlarında şiddetlenmiş ve ilk olarak büyük kapsamda 1905-1906 yılları aralığında patlak vermiştir. Çeşitli bölgelerde yapılan silahlı saldırılar sonucunda 10.000den fazla Azeri öldürülmüştür.¹⁹ Aslıdaysa bu silahlı hücumlar toprakları Azerilerden temizleme politikasının bir parçası olmuştur. Bunun içinse sözde Ermeni Soykırımı kullanılmıştır. Osmanlıyla aynı şekilde Türk gördükleri Azerilere karşı kullanılan bu yöntem öc alma duygusunu perçimlemiştir. Böylelikle de, Çar Rusyasının boyunduruğundan kurtularak bağımsızlığa giden iki Kafkasya halkı arasında yeniden düşmanlık duygusunun güçlendirilmesi için 1918 31 Martunda Mart Soykırımı yapılmıştır. Hemen hemen tüm Azerbaycan bölgelerinde Azerilere karşı yapılan bu katliamların sonucu Azerbaycanın Guba şehrindeki toplu mezarlıktan da gözükmektedir.²⁰

1920'de bölgenin Sovyetler tarafından işgaliyle bir devlet içinde birleşmeye mecbur olan, 1918 Mayıs'ta Cumhuriyetlerini ilan edip 2 yıla yakın bağımsız yaşayan ve nispi sulhle yaşayan iki toplum yeniden şiddetin artmasına sürüklenmiştir. Özellikle de bu durumu kızıştırmaktan yana olan SSCB 1923'te Karabağa özerklik vermiştir.²¹ Bu da Karabağ üzerinde hakk iddalarının güçlenmesine neden olmuştur. 1922'de Sovyetler Birliği üyelerinin imzaladığı anlaşma gereğince gönüllü olarak birleştiklerini ve tüm idari yetkiyi SSCB Merkezi yönetimine bıraktıklarını gösteren devletlerin yönetimleri sonuçta bu şekilde

¹⁶ Duygu ATA KUDUBAN, Mevlüt KAYA, 'Karabağ Sorununa Uluslararası Güçlerin Yaklaşımları Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme'. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt 7, Sayı 21, 2018, ss 925-927.

¹⁷ Mustafa Tombuloğlu, "Seçilmiş travma kavramının düşündürdükleri", *Yörtürk Kültür ve Sanat dergisi*, Kasım 2008.

¹⁸ Osman Özkul, Hüseyin Vermez, "Dağlık Karabağ Probleminin Tarihi ve Siyasi Nedenleri", *Yeni Türkiye Yayınları*, Vol 63.

¹⁹ M. Said Orudubadi, 'Kanlı Yıllar', (der) Ekrem Bağirov, 'Komisyon, Muhtasar Kronoloji Ansiklopedi', Bakü, 1991, s.52-63.

²⁰ Sadir Məmmədov, "Ermenilər Tərəfindən Azərbaycanlılara Qarşı Tərədilmiş Soyqırım". *Bakı Slavyan Universiteti, Azərbaycanşünaslıq Tədris-Mədəniyyət Mərkəzi*, S 10.

²¹ Şükrü S. Gürel, "Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 47, Sayı 1. S 183.

bölücü kararların da verilmesine engel olamamış ve diğer Sovyet bölgelerinde olan milliyetçi sorunlar gibi Karabağ da durumdan nasibini almıştır.

Bu şekilde özerklik ilanı ile yeni evreye geçen sorunun devamında bu sefer azerbaycanlıların Batı bölgeleri ve Karabağ'dan göçleri başlatılmıştır. Bu göç dalgasının ilk bölümü 1948-53 yılları arasında Ermenistandan azerbaycanlıların göçü şeklinde olmuştur. Yine de 10.000'den fazla Azerbaycan Türkü göç esnasında ve sonrasında ölmüştür. İkinci göç dalgasıysa 1988'den başlamış ve yoğunlaşmıştır. Sovyetlerin dağılma erefesinde durumdan yararlanmaya koyulan Ermenilerin azerbaycanlıları Karabağ'dan göç etmeye mecbur etmesiyle bölgenin ilan edilecek bağımsızlığında büyük rol almıştır. Bu göçler sonunda sayı itibarıyla üstünlüğü alan Ermeniler bölgede karışıklıklardan faydalanarak önce diğer Sovyet Cumhuriyetleri gibi Ermenistan'da daha sonraysa Dağlık Karabağ'da bağımsızlık ilan etmişler. Bağımsızlığını ilan ederek Karabağ'ın özerkliğini lağv etmesine rağmen Azerbaycan tarafı Karabağ savaşına sürüklenmekle haklarını talep edememiştir.

Karabağ savaşıyla taraflar arasındaki düşmanlık zirveye yükselmiştir. Bu zamana kadar iki toplumda da birlikte yaşamaya olanak vardısı da, savaş öncesi ve boyunca oluşan olaylar sonunda bu güven duygusu tamamen yok olmuştur. Güvenin yok olmasının en büyük iki etmeni ise Ermenistan tarafı için ikinci travma olan "Sumgayıt olayları", Azerbaycan tarafı içinse "Hocalı soykırımı"dır. Bu iki olay toplumlarda bir birlerine karşı dost olamayacaklarından ziyade ebedi düşmanlık düşüncesi tamamlanmıştır. Olaylar incelendiğindeyse Ermenistan tarafının durumu bilerek oluşturduğu görünümü ortaya çıkmaktadır. Olayı ilk inceleyen Rus polisi suçlunun bir azerbaycanlı olduğu kanaatine gelse de, sonra yapılan incelemede durumun böyle olmadığı ve suçlunun Ermeni asıllı Edvard Grigoryan isimli şahıs olduğu, olayları önceden pılanlı ve kasıtlı şekile yaptığı ortaya çıkmıştır. Lakin çok hızlı bir şekilde Azerbaycan Türkleri ve Ermenilerin ortak yaşadığı Sumgayıt şehrinde Türklerin Ermenileri katlettiği bilgisi Ermenistan medyasında yankılanmış ve nefretle karşılanan bu olay gelecek savaşa ve güvensizlikte kendi payını edinmiştir. Resmi ve hukuki olarak olay kanıtlanırsa da, bir faydası olmamış, Ermeniler bunun kurma düzen olduğuna inanmayı seçmişler.²² Aynı şekilde Azerbaycan tarafında güveni yok eden olay da Hocalı katliamı olmuştur. 1992 25-26 şubata geçen gecede Azerbaycanın Hocalı şehri işgal edilirken 613 sivilin katledildiği, özellikle acıverici ölüm yöntemlerini kullanıldığı ve tecavüzler, vahşetle izlenen olaylar sonunda durumun kameralara alınarak halka ulaştırılmasıyla Ermenilere karşı Azerbaycan tarafında güvensizlik tam şekil almıştır.²³

Bu şekilde güvensizlik durumu tarafların sorunla ilgili tezlerinden ve çözüm çalışmalarındaki tutumlardan da gözükmektedir.

9. KARABAĞ SORUNU KARŞISINDA TARAFLARIN TEZLERİ VE DUYULAN İHTİYAÇLAR

İlk olarak sorunun çıkmasının esas sebebi olan Ermenistanın sorunla ilgili tezine bakarsak, karşımıza tarihi boyunca hazırlanmış bir plan ve bunun uygulanmaya çalışıldığı gözükmektedir. Peki bu tezin özü neden ibaret?

Ermenistan ulusal kimliğinin inşası sürecinde önemli bir yere sahip olan Dağlık Karabağ sorunu, temelde Ermenilerin ulusal sınırlarını genişletme arzuları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ermenilerin bu arzusu milli ideolojileri olan "Haydat (Denizden denize Ermenistan)" anlayışına dayanmaktadır. Söz konusu ideoloji kapsamında üç temel amaç bulunmaktadır.²⁴ Bunlar:

- ✓ Tarihsel süreçte Ermeniler tarafından vatan olarak kabul edilen toprakların birleşik Ermenistan'ın kurulması amacıyla geri alınması;
- ✓ Dünyanın farklı bölgelerinde yaşamlarını sürdüren Ermenilerin kurulacak devlete geri döndürülmeleri;
- ✓ Kurulacak olan devletin sosyal bir olgu taşımasıdır.

Ermenistan tutumunda zaman zaman değişiklik göstermiştir. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan bağımsızlık mücadelesini savunduğunu belirten Ermenistan, sonuç olarak bölgenin kendisiyle birleştirilmesinden yanadır. 1992 senesinde "bağımsız" Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni kuran Ermeniler

²² Aslan İsmayılov, 'Sumgayıt – SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı'. Bakı, Çaşıoğlu, 2010, S 15-48.

²³ Qenirə Paşayeva ve Həvva Məmmədova, 'Xocalı Soyqırımı – şahidlərin dilindən'. Bakı, Elm və Təhsil, S 4-6.

²⁴ Mahmut Niyazi Sezgin, 'Ermenilerde Din, Kimlik ve Devlet'. Ankara, 2005, s 101-106.

şimdiye kadar bu oluşumu Ermenistan dâhil hiçbir devlet tarafından uluslararası hukuk aktörü olarak de jure (devletlerin bir devleti resmi olarak tanınması ve diplomatik ilişkiler kurması) tanıtamamıştır.²⁵

Bugün Ermenistan'ın niyeti, Karabağ'da bağımsız bir Ermeni Devleti'nin kuruluşunu sağlayacak koşulları yaratarak buradaki Ermeni çoğunluğun isteği doğrultusunda bölgeyi kendisine birleştire bilmenin yollarını açmaktır. Herhalde Ermeniler, Dağlık Karabağ'da bu yüzden bağımsızlık ilan etmiştir. Bölgede yaşayan Ermenilerin söz konusu çatışmalar sonrasında söylemlerini oturttukları temel düzlem, bölgesel çoğunluklarından ötürü self-determination (kendi kaderini tayin) hakkının olduğudur.

Ermenilerin bu temel söylemi karşısında Azerbaycan, Dağlık Karabağ Savaşı'nı Ermenistan'ın, sınırlarını genişletme isteği sonucu ortaya çıkardığını söylemiştir. Ermenistan ise savaşın, Dağlık Karabağ ile Azerbaycan arasında patlak verdiğini; Ermenistan'ın, Dağlık Karabağ'daki Ermeni nüfusunu ve Dağlık Karabağ Ermenilerinin kendi kaderini tayin hakkını korumak amacıyla savaşa dâhil olduğunu savunmuştur.

Azerbaycan sorunun mağdur tarafı olmakla birlikte Dağlık Karabağ sorununun sona ermesi için Ermenistan tarafına D.Karabağın «en yüksek statüslü özerk bölge» olmasını teklif etmiştir. Tabi ki, sorun da burada kabarmaktadır. Azerbaycan bu özerkliğin kendi sınırları çerçevesinde olması şartını koşmaktadır ve Ermenistan'ın da D.Karabağın bağımsızlığını «savunması» durumu zora sokmakta. Azerbaycanın bir diyer talebi ise arazisinde bulunan 1 milyona yakın mecburi göçgün ve mülteci kendi yurduna dönmesidir. Çünkü bu kadar insan ekonomik açıdan karşılanması güç bir duruma sebep olmakta ve ülke ekonomisine savaşın doğrudan vurduğu zararla birlikte bu şekilde de dolaylı olarak zorluklar yaşatmaktadır.²⁶

Genel olarak, tarafların uzlaşmamasının sebebi hiç bir devletin tezlerinden en küçük şekilde bile ödün vermemesi ve geri adım atmaya yanaşmamasıdır. Tarafların bu şekilde tezlerini direktmesi ise statükonun daha uzun bir süre için değişmeyeceğini gösteriyor.

Bu şekilde oluşturulan 2 millet arası düşmanlık savaştan sonra da kendini göstermiştir. Ermenistan tarafının tezinde de yer aldığı gibi Karabağ ermenileri hiç bir şekilde özerkliye razı olmuyor ve bağımsız devlet istiyor. Hal böyle olunca Azerbaycan tarafı da devlet güvenliği için kendi tezinden ödün vermiyor ve dünyada benzeri olmayan en yüksek olanaklara sahip özerklik vermeye hazır olduğunu belirterek "bağımsız devlet" talebini kati surette redd ediyor.²⁷ Soruna tarafların bu şekilde yıkıcı yaklaşımı da sunulan tüm çözüm çalışmalarına engel olmuştur ve olmaktadır. 1994'te yapılan ateşkes sonrasında sorun çözümü için yürütülen çalışmalara bakılırsa, tarafların duyduğu kimlik ve güvenlik ihtiyacının sonuca ulaşmaya yaptığı etkiyi görmek mümkündür.

10. KARABAĞ SORUNUNA İLİŞKİN YAPILMIŞ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Çatışmanın çözümüyle ilgili kurum olan AGİT'in önerilerinde de durum farklı değil. Güvenlik ve kimlik ihtiyacı tarafları tezlerinde uzlaşmaya doğru adım atmaya izin vermediği gibi çözüm önerilerinde de orta yol bulunamadığı için sonuca ulaşamamıştır. Daha iyi anlamak için önerilere göz atmak gerekiyor:

Minsk Grubu'nun önemli açılımlarda bulunduğu 1997 yılında; Eşbaşkanların bölgeyi ziyaretleri, tüm taraflarla yaptıkları görüşmeler ve hazırladıkları bildirimler sonucunda üç çözüm önerisi sunulmuştur. Bunlar:

Toptan Çözüm, Aşamalı Çözüm, Ortak Devlet önerisidir. 17 Temmuz 1997'de sunulan "Toptan Çözüm" taslağı, taraflar arasında yapılması gereken barış anlaşmasını ve Dağlık Karabağ'ın yeni statüsünü içermektedir. Buna ek olarak; Laçın, Şuşa ve diğer işgal edilmiş toprakların yeni durumu da bu taslak ile belirlenmekteydi. 2 Aralık 1997'de ise "Aşamalı Çözüm" taslağı sunulmuştur. Buna göre, Dağlık Karabağ ve işgal edilen diğer bölgelerin durumunun ayrı ayrı çözüme kavuşturulması gerektiği ve göçmenlerin nihai durumunun ne olacağı kararlaştırılmıştır. 7 Kasım 1998'de ise son çözüm taslağı olan "Ortak Devlet" sunulmuştur. Ortak Devlet taslağında ise, bölgede bir Dağlık Karabağ Cumhuriyeti kurulması, resmi dilinin Ermenice olması ve Laçın koridorunun durumu ile ilgili maddeler yer almıştır. Bu maddelerden ilk ikisini Ermenistan, sonuncusunu ise Azerbaycan kabul etmemiş ve bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Azerbaycan'ın yaklaşımları öncelikli olarak; Ermenistan'ın işgal ettiği rayonlardan (bölgelerden) çekilmesi, Dağlık Karabağ'ın yeni bir statüye kavuşturulması, Azerbaycanlı göçmenlerin yurtlarına geri dönmesi ve bu

²⁵ Yunus Ekici, 'Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu'. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Mart 2017, Vol. 2, No. 1, ss 68.

²⁶ Reha Yılmaz Ve Elnur İsmayilov, "Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu". *Bilgesam Yayınları*, Rapor No: 37. S 11-13.

²⁷ Reha Yılmaz, "Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi". Qafqaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi, No: 2, 2010, s. 367-394

bölgede Ermenistan etkisinin azaltılması yönündedir. Ancak yapılan tüm görüşmelerde görüleceği üzere, işin sonucu daima Ermenistan'ın baskın durumda olacağı şekilde gerçekleşmiştir.²⁸

Aynı zamanda sorunun çözülmesi için teklif edilen en uygun model olarak görülen Aland modeli de kabul edilmemiştir. Uygulanmıyorsa, taraflardaki güvensizlik ve ihtiyaçların temini meselesiyle ilgili olmuştur. Aland modeli ilk kez 1993 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu öncülüğünde Rusya, Finlanda, Azerbaycan, Ermenistan ve Dağlık Karabağın temsilcilerinin Aland adasında katıldıkları bir empozumda ele alınmıştır. Ermenistan ve Dağlık Karabağ bölgesinden gelen temsilcilerse, Aland modelinin Karabağda uygulanmasına karşı çıkmışlardır. Aland planı çerçevesinde ABD'li uzmanlar David Laitin ve Grigor Suny bir plan önermiştir.²⁹ Bu plan gereğince:

- ✓ Karabağ'ın yönetimi uluslararası hukuk açısından Azerbaycan hakimiyetine bırakılsın. Karabağ'da Azerbaycan bayrağı dalgalansın, buna karşılık da Karabağın yüksek seviyeli özerkliği tanınsın.
- ✓ Karabağda seçilen temsilciler Azerbaycan parlamentosunda görev yaparak parlamentodan çıkacak kararları önleme yetkisine sahip olsun.
- ✓ Azerbaycan yasaları çerçevesinde Karabağ'ın yerli Parlamaentosu oluşturulsun. Ayrıca, Karabağ yerel hükümetinin güvenlik, kültür ve yatırımlar konusunda hukuki hakimiyeti olsun.
- ✓ Azerbaycan hükümeti ve Karabağ yerli hükümeti anlaşamadıkları sürece bir birlerinin topraklarında askeri ve polis gücü konuşlandırılmasın.
- ✓ Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan ermenilerin ve azerbaycanlıların çifte vatandaşlıkları veya kendi vatandaşlıkları olsun.

Bu plan da çeşitli nedenlerden dolayı yürürlüğe girmemiştir. Redd edilmesinise Ermenistan tarafı modelin kendisinin Karabağdaki duruma uymadığı şeklinde açıklamıştır. Ermenistan tarafı Aland'da tarafların savaşmadığını ve her iki tarafın da kimliklerinin tanındığını belirtmiştir. Karabağdaysa, iki toplumun Aland'da olduğu gibi sulhle yaşamasının mümkün olmadığı ileri sürülmüştür. Bu yüzden de Ermenistan hükümeti kendi milletinin temsilcilerini güvenli olmayan duruma sokmak istemediğini ilan etmiştir. Hal böyle olunca da yapılan görüşmeler sonunda hiç bir nihai sonuca varılamamıştır. 2017 yılına kadar da yapılan cumhurbaşkanarı ve dışişleri bakanları seviyelerinde görüşmeler formallığını korumuştur.

11. SONUÇ

Görüldüğü gibi, D. Karabağ sorunu görünen ve görünmeyen nedenleriyle çözümü zor olan etnik çatışmalardan biri olarak kalmaktadır. Taraflarda olan giderilmesi mümkün olmamış ihtiyaçlar ve olaylar sonucu oluşmuş bir birlerine karşı güvensizlik duygusu da var olduğu müddetce sorunun çözüme ulaşması olanakları zayıftır.

Soruna dolaylı olarak dahil olan aktörlerin de hepsinin bölge halklarının medeniyet ve yaşam tarzını yeteri kadar iyi bilmemesi çözüm için yapılan tekliflerin sonucuz kalmasına neden olan etkenlerdendir. Toplumlar arasında gerekli olan güvenin yeniden kazanılmasının önemi göz önünde bulundurulduğu zaman çözüme ulaşmak için şu şekilde bir yol çizilebilir: Anatol Rapoportun ifade ettiği tarafların kavga etmesi, oyun oynaması ve tartışmasıdır. Yani taraflar gerginliği tırmandırarak mutlak ve fiili sonuca yönelmekte ve taraflardan birinin yenildiği bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Fakat bir çok çatışma evin ateş alması metaforunda olduğu gibi çözüm için uygun değildir. Özellikle Kafkasya için bu tarz bir yaklaşım sadece bölge ülkelerini değil, tüm dünyayı içine çekecek bir risk taşımaktadır. Buna karşılık Zartmanın olgun zaman kavramından yola çıkarsak, çatışmaların tırmanmasından sonra çatışan tarafların karşılıklı olarak donma noktasına ulaşmalarını beklemek gerekmektedir. Böylece itirilen güvenin sağlanması için gerekli süre ve etkileşimin sağlanması olanağı mevcuttur”.

Sorunun tarihi ve gelişiminde patlak veren olayları göz önünde bulundurursak, çözüm çalışmalarını hükümetler üzerinden yürütmekle birlikte toplumlarda da bir birlerine karşı olan düşmanlık algısını yumuşatmak için çalışmalar yapılması gereklidir. İlk olarak ülkelerde iktidarların kendi varlığını ve devamlılığını temin etmek için diğer tarafı kullanmayı bırakması ve medyanın topluma etgi mekanizması olarak yönlendirilmesinden vaz geçilmesi çözüm çalışmalarında ilerlemeleri de getirecektir. Aynı zamanda

²⁸ Toğrul Aliyev, 'Dağlık Karabağ Sorunu Ve Uluslararası Örgütler'. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006., S 125-144.

²⁹ Elxan Sahinoğlu, 'Qarabağ – statusuz status'. Bakı, 2010. S 12-18

tarafların da aynı şekilde sorunu "sıfır toplamı" değil de, "kazan - kazan" şeklinde algılaması ve böylelikle çözüme ulaştırılabileceğini kabullenmesi, çalışmalarını bu yönde devam ettirmesi önem arz etmektedir. Sorunun çözüme ulaşmasında uluslararası güçlerin ve hukukun da işgalci tarafa karşı sert tutumu gerekmektedir. Buna karşılıksa, AGİT'in sorunla ilgili çalışan Hemsedirler Kurumunun 3 üyesi de işgalci devlete ve genel olarak soruna karşı ikili tutum sergiliyor. Bu da sorunun çözümü yolunda oluşan en önemli engellerdendir. Uluslararası hukukun da sorun çerçevesinde işlemsiz kalması bir diğer engeldir. Ermenistan işgallerine karşı BM'in kabul ettiği 4 karar hala yerine getirilmiş değildir ve devam eden işgal durumu dondurulmuş sorunu zaman zaman sıcak çatışmaya dönüştürüyor. Özellikle de, 2017 Nisan ayında tarafların sınırda şiddetli silahlı çatışmasını göz önünde bulundurursak, çözümün mümkün olduğu kadar erken yapılmasının önemini anlamak mümkündür. Aksi takdirde Azerbaycan tarafının da tezinde yer aldığı gibi sorun her an yeniden alevlenebilir. Azerbaycan Türkleri topraklarını işgalden kurtarmak için son çözüm yolu olarak kabul ettikleri savaşa baş vura bilir.

Aynı zamanda ileri sürdüğümüz taraflardaki güvensizlik duygusunun sorun çözümünde önemli rolü olduğu ilkesi yapılan çözüm önerilerinin kabul edilmemesiyle doğrulanmış oluyor. Öyle ki, teori kapsamında önemli yer alan travma ve zafer kavramları güvenlik duygusuna etki etmiştir. En uygun görülen modelin uygulanamamasında Ermenistan tarafının çekince göstermesi ve bunu Alanda tarafların bir birlerine şiddet uygulamadığı, dolayısıyla da güvensizlik ortamının olmadığı, bunun da Karabağla aynılık taşımadığı esasıyla ileri sürmesi çözümde güvenlik ihtiyacının önemini göstermiştir.

Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda hem milletlerin aldığı yaraları ve hem de devletlere vurulan zararı hesaplamak, aynı zamanda bölge güvenliği ve global tehlikesizlik için çözümün gerekliliğinin ne derecede önemli olduğu düşünülürse, çözülme için bir yol bulunmadığı durumda Kafkasyanın yeniden savaşa meydan olması kaçınılmaz sonuç olabilir. Bu sonuç yaşanmaması için de hem uluslararası hukukun taleplerinin yerine getirilmesi, dolaylı tarafların ikili tutumlarından vazgeçmeleri, doğrudan tarafların uzlaşmaya gidilebilecek şekilde tezlerini yumuşatmaları gerekmektedir. Aksi halde sorunun nihai sonuca ulaşması mümkünatı düşük bir ihtimaldir.

KAYNAKÇA

ALIYEV Toğrul (2006). Dağlık Karabağ Sorunu Ve Uluslararası Örgütler. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ATA KUDUBAN Duygu, Mevlüt Kaya (2018). Karabağ Sorununa Uluslararası Güçlerin Yaklaşımları Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt 7, Sayı 21.

BURTON, John (1990). *Conflict: Resolution and Provention*. Londra: Macmilan Press.

CARROLL, J. David et. al. (1988). Human Needsrealism: A Critical Assessment Of The Power Of Human Needs In World Society. (der) Roger A. Coate, Jerel A. Rosati *Thepower of Human Needs in World Society*, London: Lynne Rienner.

EKICI Yunus (2017). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi.

FAHRİOĞLU Ferda (2013). *Güvenlik Ve Kimlik Bağlamında İnsan İhtiyaçları Teorisi'nin Türkiye'deki Kürt Sorunu'na Uygulanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GALTUNG Yohan (1988). *International Development in Human Perspective*. Londra.

GÜREL, S. Şükrü (1992). Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 47, Sayı 1.

HACIYEV İsmayil (2017). XX. Yüzyıl Başlarında Azerbaycan'a Yönelik Ermeni İddiaları ve Yapılan Katliamlar (Rus Belgeleri Işığında). Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi.

ISMAYILOV, Aslan (2010). *Sumqayıt – SSRİ-in Süqutunun Başlanğıcı*, Bakı, Çayıoğlu.

MASLOW, Abraham (1943). Preface to Motivation Theory. *Psychomatic Medicine*, Vol. 5, No.1.

MƏMMƏDOV, Sadir (2010). *Ermənilər Tərəfindən Azərbaycanlılara Qarşı Tərədilmiş Soyqırım*. Bakı Slavyan Universiteti, Azərbaycanşünaslıq Tədris-Mədəniyyət Mərkəzi.

- NUDLER, Oscar (1990). On Conflicts and Metaphors: Toward an Extended Rationality. (der) John W. Burton *Conflict: Human Needs Theory*. London: Macmilian Press.
- ORDUBADI M. Said (1991). Kanlı Yıllar, (der) Ekrem Bağirov, Komisyon, Muhtasar Kronoloji Ansiklopedi, Bakü.
- ÖZKUL, Osman ve Hüseyin Vermez (2014). Dağlık Karabağ Probleminin Tarihi Ve Siyasi Nedenleri. *Yeni Türkiye Yayınları*, vol 63.
- PAŞAYEVA, Qənirə və Həvvə Məmmədova (2011). *Xocalı Soyqırımı – şahidlərin dilindən*, Bakı, Elm və Təhsil.
- RUBENSTEIN, E. Richard (1979). Basic Human Needs: Nextsteps in Theory Development. *The International Journal of Peace Studies*, Spring Vol 6, Number1.
- SEZGIN Mahmut Niyazi (2005). Ermenilerde Din, Kimlik ve Devlet. Ankara.
- SPRINGBORG, Patricia (1981). *The Problems of Human Needs and the Critique of Civilisation*, London: George and Unwin Ltd.
- ŞAHİNOĞLU, Elxan (2010). *Qarabağ – Statussuz Status*. Bakı, Atlas Araştırmalar Mərkəzi.
- TOMBULOĞLU, Mustafa (2008). Seçilmiş Travma Kavramının Düşündürdüğü. *Yörtürk Kültür ve Sanat Dergisi*, Kasım-Aralık sayı.
- YILMAZ, Reha ve Elnur İsmayilov (2011). Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu. *Bilgesam Yayınları*, Rapor No: 37.
- YILMAZ Reha (2010). Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problem. Karabağ: Bildiklerimiz ve bilmediklerimiz, Qafqaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi No: 002.
- WALLENSTEEN, Peter (2002). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace, And The Global System*, London: Sage Publications.